

Korona günlerinde pelsepe -2

Category: Filosofiýa, Kitapcy, Nukdaýnazar, Sözler

написано kitapcy | 24 января, 2025

Korona günlerinde pelsepe -2 KORONA GÜNELERİNDE PELSEPE -2

“El” diýlende ýadyma ilki bilen I.Kantyň bir sözi düşýär: «Eller akylyň dowamydyr». Ýagny el özbaşdak, akyl bolmazdan hiç zada ýaramaýar. Akylam öz gezeginde el bolmasa zada ýaranok. Akyl maksady berýär, ýoly görkezýär. Elem ýerine ýetirýär. El tehnologiýanyň gurujuy hudaýy Demiourgos ýaly. Nirede akyl bolsa, şol ýerde el bar. Adam eliniň gurluşy bilen akylyň arasyndaky parallelilik-de şu ýerde kesişýär. Iň esasy zadam bu ikisiniň biledigi. Kantyň bu özleşdirmesinde adama we adamýň döreden siwilizasiýasyna bolan hormat duýulýar. Eýse adamýň gurup-döreden her bir zadyna deň derejede hormat goýup bilýärismikä?

El akylyň ýaýyk içine alan ýa-da belli bir wagta çenli gözden sypań yerlerinde-de hereketde bolýar. Mysal üçin, gahar-gazaba atlanan, serhoş kişide akyl näme işlesin. Oktaý Ryfat «Elleri bar erkinligiň» diýipdir.

Elimiz bilen ýagşy-ýaman, owadan-betnyşan, dogry-ýalňyş, ähmiýetli-ähmiýetsiz we biri-birine garşy hemme zady edip

bilme ukyp-başarnygymyzyň bolşy ýaly eller bilen erkinligiň arasynda ykjam baglaşyk bar. Bu garşıdaşlyk we bu saýlaw bolmasa erkinlikdenem söz açmak kyn. Kantyň özleşdirmesine şeýlerägem düşünip bilerismikä diýýärin: «Adamyň bar bolan hemme ýerinde el bar we ol işläp durýar». Oňyn, adamy janlandyrýan, adama sylag-hormatly ýasaýýış üçin el bilen nämäni nädip etjekdigimiziň pikiri ähmiýet gazańýar.

«Kirli eller». Sartryň sahna eserlerinden biri. Göräýmäge elliň syýasy şertlerdäki rehim-şepagatsyzlygyny, gödekligini, betnýsanlygyny we hapadygyny gürrüň berýän spektakl ýaly. Elbetde, spektaklyň daşky gabygy şeýle. Içine aralaşýaň welin, elliň başarnygy bilen syýasat dünýäsiniň uniwersal mehanizmini suratlandyrýar.

Oýunda Höderer Gýugo ýüzlenip şeýle diýýär:

— Arassa bolup galmaňa näçe jan ederkäň, balam. Elleriňi kirletmekden nähili gorkýarsyň. Ýeri bolýar, sen onda şu arassalygyňa gal. Kime peýdasy deger öydýäň?.. Meniň elliřim şeýle bir kirli, özem tirsegime çenli. Olary lagyma-da sokdum, gana-da buladym, eýse sen näme pikir edipdiň? Dolandyryş mehanizmi günäsizje ýöredilýändir öydýärdiňmi?

Bular agyr sözler. Adam elini hemme zada uzadan wagty aklyna aýlasa, ýörite oýlanylmaý gerek sözler. Aýratynam ol ýolbaşçy wezipesinde oturýan bolsa.

Eýse eliň ahlagy bolup bilermi? Adamyň ýasaýsynda elliři oňa aýrylmaz derejede baglanypdyr, hatda biri bolmasa beýleki-de bolmajak ýaly. Eliň ahlagy ýok, emma ellere şhmiýet bermeýän ahlagam ýok. Şeýlelikde ähmiýeti bolan elliřimizə baga bermek, düşünmek üçin köp wagta çekýän daşarky sebäp gerek. Meselem, koronawirus belasy ýüze çykmasyk bolanlygynda elliřimizə şular ýaly üns berermidik? Ýogsam bolmasa olam suw ýaly akyp barýan durmuşyymzda beýleki beden agzalarymyz ýaly adaty bolardy, äwmezeklik bilen ulanardyk. Ýagny, el adamyň daşarky dünýä, özünden başgasyna uzalan eli: el gysyşýas, el salgaýas, el berýäs, el uzadýas, doga-dileg edende elimizi uzadýas, ýumrugymyzy düwüp topulýas, el açyp pal atýanlara seredýäs, geplemekden mahrum biri bolsak el hereketi bilen düşündirýäs, el çarpyp alkyşlaýas...

Älem adamyň elliřini köp zada ulanmaga ukyply edip kämilleşdiripdir. Sugadar köp işe girensoň, el hapalanmaga iň açık syna bolmagynda galýar. Eller diňe hapalanmaýar, hapanya da hapalaýar. Her dürli hapalanmada adamyň eli bar: adam

hapalaýan barlyk. Tebigat hapalamaýar. Tebigat özüdir. Adam bolsa özi boljak bolup çarp urýar, emma hany özi?..

Ana, ahyrynda boljak işem bolup dyndy. Korona ellerimizi öňümize goýdy. Adamlarda gorky, howsala bar. Iň işeňnír-dörediji synamyz eger ünsli bolmasak bize ölüm getirip biler. Getiribem dur. Bu diňe ýöne bir ýaşamagyň dady-perýady; şol wagtyň dowamynda içimizdäki adamy orta çykarmakdan ötri gymyldamaýan ýasaýyşa, içindäki adamy uka gidiren ýasaýyşa.

Içimizdäki adam uklasa ýa-da gorkup dymsa ýa bolmasa gaçsa meýdan adam dällere galýar. Ine, şol ýerem koronanyň, garahassanyň we başga görlähetleriň jort atýan meýdanydyr.

Bir zady pikir edýärin: adam has mahlukmy ýa korona? Sessizje oýlanyp oturýaň welin, taryhyň dürli döwürlerinde adamyň edenlerini göz öňüne getirseň, soraga jogaplamak kyn. Koronanyň adama meňzeýän bir tarapy bar: Ol özbaşdak hiç zadam däl. Käbir täsirler we gatançlar arkaly üýtgeşmä (mutasiýa) uçran wagtynda aýratyn ýykgyňçlykly we agyr zyýanly bolýar. Hiç bir garaýsyň, durmuş nukdaýnazarynyň täsirinde galman gupgury, göni ýasaýan adamam şolar ýaly zyýansyz barlyk. İşe gidýär-işden gelýär, hiç zada goşulanok. Adam bir garaýış, durmuş nukdaýnazary ýa-da ideologiýa bilen garym-gatym bolýaram welin mongol ordalary herekete geçýär. Haçparazlar sürlenşip gelýär, nemes faşistleri ähli ýukan-ýumrançylyklaryny görkezýär. Mundan soňuny şahyra goýýaryn:

Jeň tozunda ýitirlip tapylmadyk hakykat

Ýigriminji asyryň inkwizisiýa zulumy

Peçler, gaz otaglary,

Üýşmek bolup ýatan ölümler

Gara siňekleň gonýan porsan etleri

Ot sowrulyp eleme-deşik edilen

Adamkärçiligimiz...

Sarç atlaň çeýnän aýakdyr gollary

owasyna gan aýlanan gözler,

Tygyň ujuna sanjylyp galdyrylan kesik başlarymyz

Bizi ýere sokan bu ganly ýeňsiň täcleri, ine

Öpen o pis ellerimiz, o maýmynpisint ýallakçylarmyz...[1]

Adam bolmagyň öwezi bar. Korona bu öwezi ödemezligiň, bu öwezi arzana düşürmegin netijesi. Yaşamak adama berlen borçdur, adamdan başga hiç bir janly-jandaryň beýle jogapkärçiliği ýok.

Korona eliň bilen edeniňi eliň bilenem arassala diýýär. Bu uruş. Dünýäde uruşy adamdan başga jandar turuzmady. Uruş adamlaryň öz işidir. Şindi korona çykan bolsa, onuňam öwezi bar.

Jogapkärsiň...

Jogapkärdiris.

Atilla ERDEMLI. Filosofiýa